

Tadeusz Wiślański

Czekan z guzikowatym obuchem z Chlewisk (pow. Inowrocław)

Hache-marteau avec tête à bouton de Chlewiska, distr. d'Inowrocław

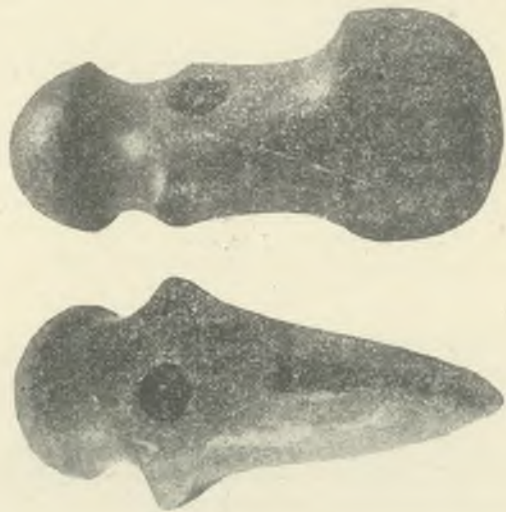
W Chlewiskach (pow. Inowrocław) znaleziono w 1941 r. piękny okaz czekanu z guzikowato ukształtowanym obuchem. Obecnie znajduje się on w zbiorach Muzeum Archeologicznego w Poznaniu pod nr kat. 587 : 1941.

Czekan ten niestety, jak większość tego rodzaju zabytków, jest znaleziskiem luźnym. Fakt ten utrudnia jego opracowanie, które siłą rzeczy musi być jednostronne, typologiczne.

Czekan z Chlewisk ma nieco spłaszczony, półkulisto uformowany obuch o wymiarach 50 × 64 mm. Ostrze łukowate, obustronnie symetrycznie rozszerzone, przechodzi z góry i z dołu w dwie nieco wypukłe, klinowate płaszczyzny, odległe od siebie o 92 mm. Idąc od płaszczyzn ostrza ku obuchowi czekan zwęża się, osiągając w miejscu wywiercenia otworu grubość 40 mm. W miejscu tym, po bokach, posiada on dwa przeciwległe guzki, powstałe przez czterostronne podcięcie. Guzki rozszerzają tę partię czekanu do 81 mm. Średnica otworu jest nierówna, waha się od 23 do 25 mm. Długość całego okazu wynosi 181 mm. Ostrze i część środkowa czekanu aż do otworu została pokryta stopem srebrnym. Jest to oczywiście zjawisko wtórne. Stan zachowania dobry, jedynie powierzchnia obucha i ostrza wykazuje nieznaczne uszkodzenia. Czekan wykonany jest z diabazu, skały bardzo twardej, występującej licznie w postaci kamieni eratycznych na terenie pn. i środkowej Polski. Guzikowaty obuch i symetria całego okazu każą zaliczyć go do kultury pucharów lejkwatych, a miejsce znalezienia do odmiany pomorsko-kujawskiej tejże kultury. Typologicznie czekan z Chlewisk należy do grupy czekanów o soczewkowatym przekroju¹⁾, tworząc jednak typ bardziej rozwinięty. Grań została zlikwidowana, a jedyną pozostałość stanowią guzki po bokach. Daje to w rzeczywistości przekrój czekanu owalny. Zbliża to nasz okaz do grupy czekanów o przekroju owalnym (lub okrągłym), Wzajemny stosunek obu tych grup nie da się na razie wyjaśnić.

Najbliższym odpowiednikiem okazu z Chlewisk jest czekan z Grójca (pow. Włocławek)²⁾. Okaz z Grójca, długości 163 mm, wykonany

z czarniawego kamienia, znaleziony został w bagnie. Różni się on od naszego okazu soczewkowatym przekrojem, brakiem guzków bocznych i nagłym przejściem ostrza w część środkową ukształtowaną falisto (widok z boku). Dość zbliżoną analogię stanowią również czekany z Pieńkowa³⁾ (pow. Sławno) i Barlewic (pow. Sztum)⁴⁾. Oba, niestety, sta-



Ryc. 1. Chlewiska, pow. inowrocławski. Czekan kamienny z guzikowatym obuchem. Ok. $\frac{1}{3}$ w. n.
Fig. 1. Chlewiska distr. d'Inowrocław. Hache-marteau avec tête à bouton. Env. $\frac{1}{3}$ gr. nat.

nowią znaleziska luźne. Większe różnice wykazuje czekan pochodzący z grobu kujawskiego z Rybna (pow. Sochaczew)⁵⁾. Ostrze⁶⁾ tego okazu dość łagodnie przechodzi w zupełnie równą część środkową (widok z boku) i pozbawione jest klinowatych płaszczyzn. Podcięcie grani z jednej strony umożliwiłoby powstanie bocznych guzków. Podobnego typu jest również czekan z Laszek Związanych (pow. Rudki).

Jeżeli chodzi o analogię do czekana z Chlewisk, należy również wziąć pod uwagę: czekan

³⁾ Pommersches Landesmuseum Stettin. Erwerbungs- und Forschungsbericht 1936. (Sonderdruck aus Baltische Studien XXXVIII, str. 381—422, tabl. 3.

⁴⁾ N. Åberg: Das nordische Kulturgebiet während der jüngeren Steinzeit. Uppsala 1918, ryc. 164.

⁵⁾ K. Jażdżewski: l. c. str. 191.

⁶⁾ N. Åberg: Nordisk Befolkningshistoria under Stenaldern. Stockholm 1949, str. 103, fig. 19.

¹⁾ K. Jażdżewski: Kult. pucharów lejkwatych w Polsce Zach. i Środk. Poznań 1936, str. 276.

²⁾ K. Jażdżewski: tamże str. 169 i str. 276, rys. 939.

z Antopola⁷⁾, do którego okaz z Chlewisk upodabnia się przez zwężenie części środkowej od ostrza ku obuchowi; czekan z okolic Włocławka⁸⁾, posiadający szerokie ostrze i grubo soczewkowaty przekrój (długości okazu: 120 mm oraz czekany z okolic Pucka⁹⁾).

Przy dzisiejszym stanie badań jest rzeczą nie- możliwą ułożenie dokładnego szeregu typologicznego czekanów zarówno z braku materiałów jak i spostrzeżeń chronologicznych. Wiemy jedynie, że czekany z guzikowatym obuchem były znane w odmianie pomorsko-kujawskiej grupy wschodniej już w fazie starszej¹⁰⁾ (Rybnogrób nr 1; Stary Młyn, pow. Włocławek) i że istnieje możliwość przetrwania ich do fazy młodszej. Na podstawie typologicznej można by z pewnym prawdopodobieństwem uznać okaz z Chlewisk za młodszy od okazu z Rybna. Innego dowodu poza typologicznym na to nie

⁷⁾ Wierciński: Groby kamienne z okolic Na- łączowa. Światowit 1905, str. 87, fig. 80.

⁸⁾ K. Jażdżewski: Loc. c. str. 206 i 276.

⁹⁾ A. Åberg: Das nordische Kulturgeb. 267, nr 25.

¹⁰⁾ K. Jażdżewski: Loc. c., str. 274.

ma, toteż określenie dokładnej chronologii jest niemożliwe.

Jeżeli chodzi o funkcjonalne przeznaczenie tego typu zabytków to bezpośrednio spełniały one rolę broni. Ostrze służyło do cięcia, obuch do rozbijania. Należałoby jeszcze rozpatrzyć pośrednią funkcję czekanów. Mogły one albo stanowić atrybut władzy, albo spełniać rolę sakralną. Na to ostatnie dotąd w grupie wschodniej nie mamy żadnego poparcia w materiale dowodowym. Pierwsze przypuszczenie opiera się również na bardzo niepewnych przesłankach. W fazie starszej odmiany kujawsko-pomorskiej grupy wschodniej mamy dowody istnienia różnic społecznych (cmentarzysko płaskie w Starym Brześciu obok tzw. „grobow kujawskich” dochodzących do 115 m dłg.) Znalezienie czekanu w „grobie kujawskim” nasuwa takie przypuszczenie. Fakt znajdowania czekanów w grobach płaskich w grupie południowej niczego nie dowodzi, bowiem w tej grupie nie odkryto dotąd innego rodzaju grobów. Brak materiałów ze systematycznych badań uniemożliwia niestety w obecnej chwili powiedzenie czegoś pewnego w tej sprawie.

Hache-marteau avec tête à bouton de Chlewiska, distr. d'Inowrocław

Résumé

Comme, presque toutes les haches-marteaux de ce genre, le spécimen de Chlewiska, mis au jour en 1941, représente une trouvaille isolée, ne se prêtant qu'à une élaboration incomplète, considérée du point de vue typologique.

Le tranchant de la hache-marteau, taillée dans du diabaz, affecte une forme arquée, élargie symétriquement des deux côtés; la tête est hémisphérique. Partant du tranchant vers la tête la hache va en s'amincissant jusqu'à l'endroit de la perforation où des deux côtés du trou d'emmanchement deux boutons ont été pratiqués à l'aide de quatre encoches. Si l'épaisseur du corps de l'outil ne comportait que 40 cm à la hauteur du point de la perforation, les renflements en boutons l'élargissent jusqu'à 81 cm; la longueur entière de cet objet est de 18,1 cm. La section en est lentiforme.

L'arrangement à bouton de la tête et la belle symétrie de ce spécimen le désigne comme faisant partie des produits de la civilisation des

coupes en entonnoir, tandis que le lieu de trouvaille le désigne comme appartenant au groupe poméranico-kujavien de cette civilisation. Au point où en sont les recherches actuellement, il est plutôt difficile d'établir une série typologique des haches-marteaux à cause du manque presque total de matériel archéologique, aussi bien qu'à cause d'observations chronologiques faisant défaut. Tout ce qu'on peut dire par rapport à la date, c'est que les haches-marteaux du type de Chlewiska appartiennent à la phase plus ancienne et se sont perpétuées probablement jusque dans la phase plus récente de la civilisation des coupes en entonnoir.

On sait que les haches-marteaux faisaient fonction d'armes chez lesquelles le tranchant servait à couper et la tête à massacrer. Il se peut qu'elles remplissaient de même un rôle sacré ou constituaient quelque attribut de pouvoir, mais les preuves sont jusqu'à présent insuffisantes pour en fournir une attestation sûre.